

SKOLVERKETS
ALLMÄNNA RÅD
2004

Allmänna råd och kommentarer

För arbetet med att motverka alla former av kränkande behandling

Denna skrift vänder sig till rektorer, lärare och andra personalgrupper i förskola och skola. Den riktar sig även till skolhuvudmännen som har det yttersta ansvaret för att förskolor och skolor aktivt arbetar med att motverka alla former av kränkande behandling.

Skolverket

www.skolverket.se

Beställningsadress:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-postadress: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se

Beställningsnummer: 04:846

ISSN: 1403-4549

ISBN: 91-85009-53-9

Layout: 2 st.AB

Omslagsfoto: Martin Josefsson

Tryck: Ekonomiprint

Stockholm 2004

Allmänna råd och kommentarer
För arbetet med att motverka alla
former av kränkande behandling

Skolverket

Innehåll

Förord	3
Vad är allmänna råd?	4
Vad är kränkande behandling?	6
Att förebygga kränkande behandling	8
Att upptäcka, utreda och åtgärda kränkande behandling	11
Skolors handlingsprogram mot kränkande behandling	16
Bilagor:	
Bestämmelser som de allmänna råden utgår från	18
Skolans författningar	19
Arbetsmiljölagen	21
Socialtjänstlagen	22
Brottsbalken	23

Förord

Följande allmänna råd och kommentarer för arbetet mot kränkande behandling och med att upprätta handlingsprogram har på regeringens uppdrag utarbetats av Skolverket i samarbete med Myndigheten för skolutveckling. De allmänna råden finns också publicerade i SKOLFS ur 2004:19

Inledningsvis redovisas i denna skrift vad allmänna råd är och vilka verksamheter som råden gäller. Därefter definieras vad som avses med begreppet kränkande behandling och vilka olika former av kränkande behandling som råden omfattar.

Råden gäller för

- **det förebyggande arbetet,**
- **arbetet med att upptäcka, utreda och åtgärda kränkande behandling samt**
- **skolors handlingsprogram mot kränkande behandling.**

De allmänna råden följs av kommentarer. Kommentarererna förtydligar råden och grundar sig på förarbeten till bestämmelserna, forskning och beprövad erfarenhet liksom utredningar och annat relevant material, framför allt skriften Olikas lika värde – om arbetet mot mobbning och kränkande behandling, Myndigheten för skolutveckling (2003). Avslutningsvis följer som bilaga en kortare sammanställning av och kommentarer till de bestämmelser som de allmänna råden utgår från.

Arbetet med att ta fram de allmänna råden har genomförts av undervisningsråden Mona Bergman och Anita Börlin, Skolverket, samt undervisningsrådet Fredrik Modigh, Myndigheten för skolutveckling.

Per Thullberg
Generaldirektör

Mona Bergman
Projektledare

Vad är allmänna råd?

Skolverkets allmänna råd är rekommendationer till stöd för hur skolans författningar (lagar, förordningar och föreskrifter) kan tillämpas. Ett allmänt råd måste utgå från en författning. Det anger hur man kan eller bör handla och syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och att främja en enhetlig rättstillämpning. Dessa bör således följas såvida skolan inte kan visa att man handlar på andra sätt som leder till att kraven i bestämmelserna uppnås.

Berörda verksamheter

Dessa allmänna råd gäller arbetet mot kränkande behandling i det *offentliga skolväsendet för barn och ungdom* (förskoleklassen, grundskolan, gymnasieskolan, särskolan, specialskolan och sameskolan) och det *offentliga skolväsendet för vuxna* (kommunal vuxenutbildning, särsvux och sfi). De *fristående skolornas* verksamhet skall svara mot de allmänna mål och den värdegrund som gäller för utbildningen inom det offentliga skolväsendet (9 kap 2 och 8 § skollagen). Dessa allmänna råd gäller därför även för fristående skolor.

De allmänna råden ger också vägledning för arbetet mot kränkande behandling inom förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg.

De allmänna råden vänder sig till rektorer, lärare och andra personalgrupper i skolan. De riktar sig också till skolhuvudmännen som har det yttersta ansvaret för att skolorna aktivt arbetar med att motverka alla former av kränkande behandling.

När det i texten nedan skrivs "elever" avses även barnen i förskoleklassen och studerande inom vuxenutbildningen.

Det demokratiska uppdraget

Det demokratiska uppdraget skall utgöra grunden för all verksamhet i förskolan, skolan och vuxenutbildningen. All planering, alla aktiviteter och utvärderingar skall genomsyras av ett gemensamt förhållningssätt som präglas av respekt, solidaritet och tolerans. Det demokratiska uppdraget, som är formulerat i skollagen, läroplaner och kursplaner, består av olika delar:

- Att främja barns, ungas och vuxenstuderandes lärande om demokrati och värdegrund.
- Att verka i demokratiska arbetsformer där elever, personal och föräldrar har inflytande och är delaktiga.
- Att förankra de demokratiska värdena, värdegrunden, i syfte att utveckla demokratiska samhällsmedborgare.
- Att motverka alla former av kränkande behandling.

Uppdraget att motverka kränkande behandling är en del av det demokratiska uppdraget. Detta hänger i sin tur samman med hela skolans verksamhet. Arbetet mot kränkande behandling bör ses i ett vidare sammanhang och skall omfatta alla på skolan.

Vad är kränkande behandling?

I skollagen, läroplanerna och förarbetena till dessa används begreppet ”kränkande behandling” som ett samlingsbegrepp för olika former av kränkningar. Mobbning och rasistiska beteenden är exempel på kränkningar som särskilt nämns i skollagen (1 kap 2 §). Gemensamt för all kränkande behandling är att någon eller några kränker principen om alla människors lika värde. Kränkningar är ett uttryck för makt och förtryck. Faktorer som kön, socioekonomisk bakgrund och etnicitet är betydelsefulla faktorer i de maktstrukturer som finns i samhälle och skola. Strukturerna upprätthålls av normer. Att avvika från normen, att i något avseende uppfattas som annorlunda, är ofta en grund för kränkning.

Kränkningar kan utföras av en eller flera personer och riktas mot en eller flera. Även institutioner, som t.ex. skolan, kan genom strukturer och arbetssätt upplevas som kränkande. Kränkande behandling kan äga rum i alla miljöer – när som helst. En kränkning kan äga rum vid enstaka tillfällen eller vara systematisk och återkommande. Kränkningar utförs av och drabbar såväl barn och ungdomar som vuxna. En viktig utgångspunkt är att den som uppger att han eller hon blivit kränkt, alltid måste tas på allvar.

Kränkningarna kan vara

- **fysiska** (t.ex. att bli utsatt för slag och knuffar),
- **verbala** (t.ex. att bli hotad eller kallad hora, bög),
- **psykosociala** (t.ex. att bli utsatt för utfrysning, ryktes-spridning),
- **text- och bildburna** (t.ex. klotter, brev och lappar, e-post, sms och mms).

Dessa allmänna råd omfattar arbetet mot

Mobbning förutsätter att den som utsätts kränks vid upprepad tillfällen, vilket skiljer mobbning från andra former av kränkande behandling. Vidare råder en obalans i makt mellan den som mobbar och den som utsätts för mobbning.

Diskriminering	är ett övergripande begrepp för negativ och därmed kränkande behandling av individer eller grupper av individer utifrån olika grunder såsom kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Diskriminering används också som begrepp i fall där samhällsinstitutioner genom t.ex. sina strukturer och arbetsätt upplevs som kränkande.
Sexuella trakasserier	avser kränkningar grundade på kön eller som anspelar på sexualitet.
Rasism	bygger på föreställningen om den egna folkgruppens överlägsenhet utifrån uppfattningen om att det finns biologiska skillnader mellan folkgrupper. Mot bakgrund av en sådan uppfattning ses vissa folkgrupper som mindre värda och därmed legitima att förtrycka, utnyttja eller kontrollera.
Främlingsfientlighet	avser motvilja mot grupper som definieras genom fysiska, kulturella/etniska eller beteendemässiga karakteristika.
Homofobi	avser motvilja mot eller förakt för homo- eller bisexualitet och homo- eller bisexuella personer.

Att förebygga kränkande behandling

ALLMÄNNA RÅD

- Skolans verksamhet och organisation skall utformas på sätt som främjar goda relationer och trygga lärmiljöer.
- Det är därför viktigt att det förebyggande arbetet
 - omfattar alla former av kränkande behandling,
 - är långsiktigt och omfattar såväl individ- som grupp- och skolnivå,
 - hålls samman av en för skolan övergripande strategi,
 - integreras som en naturlig del i skolans övriga arbete,
 - involverar personal, elever och föräldrar och återkommande ger möjligheter att samtala och reflektera kring förhållningssätt, värderingar, normer och relationer,
 - baseras på kunskap om elevernas trivsel och inflytande och förekomsten av kränkande behandling.
- Skolan bör sträva efter att så många som möjligt, såväl ledning som personal och elever, kontinuerligt får utbildning i förebyggande arbete.
- Skolan bör ha rutiner för hur samarbetet skall se ut med andra berörda myndigheter och organisationer, såsom socialtjänst och polis.

KOMMENTAR

Utvärderingar och forskning visar att satsningar på smala och alltför individinriktade åtgärder haft liten eller ingen effekt. Insatser som utgår från ett riskperspektiv når ofta endast kortsiktiga resultat. Istället framgår att de som arbetat främjande och förebyggande har en lägre förekomst av kränkningar och att tidiga insatser, gärna redan i förskolan, ger bättre resultat än sena.

Ett främjande arbetssätt är långsiktigt och söker skapa goda och demokratiska relationer och lärmiljöer, som i sig innebär att förekomst av kränkningar minskar. Att arbeta med de demokratiska värdena och för elevers och personals inflytande är centrala delar i syfte att förebygga kränkningar. Även den fysiska miljön och sammansättningen av grupper är viktiga frågor att fundera över.

Forskning visar att det främjande och förebyggande arbetet bör läggas på grupp- och skolnivå, och därmed främst fokusera hur man skapar trygga miljöer och strukturer. Skolan bör se över på vilket sätt som de egna strukturerna och arbetssätten gynnar eller försvårar demokratiska, jämlika relationer. Det är viktigt att det förebyggande arbetet är en naturlig och återkommande del i vardagsarbetet och inte drivs som ett enskilt projekt vid sidan av den reguljära verksamheten.

Kunniga och engagerade vuxna är den kanske mest avgörande framgångsfaktorn i ett förebyggande arbete mot kränkningar. Det handlar om grundläggande kunskaper om hur kränkningar förebyggs, upptäcks och motverkas. Sådan kunskap måste vara den självklara basen att utgå från när skolan planerar sitt arbete. Forskningen understryker även betydelsen av att ledningen och personalen på skolan har kunskap om uttrycken för och omfattningen av olika former av kränkande behandling. Elevernas kunskaper spelar också en viktig roll för att upptäcka kränkande handlingar, eller situationer som kan leda till kränkningar.

Gemensamt för skolor som arbetar framgångsrikt mot kränkningar är att det finns ett tydligt och konsekvent ställningstagande från ledningens sida liksom att ansvaret är fördelat till alla, såväl personal som elever. Att elever görs delaktiga är särskilt angeläget i det förebyggande arbetet. Elevinflytande kan utövas i t.ex. klass- och elevråd och i den pedagogiska vardagen. Elever kan t.ex. ingå i antimobbningsteam eller ha uppdrag som kamratstödjare. För att eleverna skall kunna vara delaktiga måste de ha kunskap om såväl sina rättigheter som sina skyldigheter. Regler för detta finns bl.a. i Skolverkets föreskrifter om elevmedverkan i skolans arbetsmiljöarbete genom elevskyddsombud (SKOLFS 2004:13). Samarbete och dialog med föräldrarna i såväl det förebyggande som det åtgärdande arbetet är också av mycket stor betydelse.

Samtal och reflektion är de främsta verktygen för att bear-

beta de egna föreställningarna samt för att skapa ett gemensamt förhållningssätt och en positiv atmosfär på skolan. Det handlar om att både arbeta för ett klimat präglat av omsorg och engagemang och att de vuxna är tydliga auktoriteter som sätter klara och kända gränser och som agerar när något händer. Detta aktualiserar också behovet av att de vuxna är medvetna om och reflekterar kring sina egna värderingar och förhållningssätt till varandra och till eleverna.

Frågan om gemensamma förhållningssätt visar också på behovet av att skolan har en utbyggd samverkan med närsamhället. En strävan efter att förankra ett förhållningssätt i de miljöer som barn och unga vistas i utanför skolan har betydelse, särskilt för det förebyggande arbetet.

Forskning visar att faktorer som kön, klass och etnicitet har betydelse för både kränkningars omfattning och vilka uttryck de tar sig. Elever med svensk respektive utländsk bakgrund drabbas olika liksom elever med olika socioekonomisk status. Pojkar och flickor använder många gånger olika maktmedel och drabbas också olika. Mycket pekar t.ex. på att skolan främst uppmärksammar pojkars kränkningar eftersom dessa oftast är fysiska och därför synligare och lättare att upptäcka. Flickor använder ofta strategier som kan vara svårare att upptäcka, t.ex. utfrysning. Ett aktivt jämställdhetsarbete liksom kunskap om hur olika faktorer sammantaget påverkar situationen är av stor vikt vid arbetet att motverka kränkande behandling.

Det är viktigt att skolan i sitt förebyggande arbete tar hänsyn till den omfattande arbetsmiljöregleringen på området. Skolan bör eftersträva ett helhetsgrepp där arbetet för en god arbetsmiljö för alla och arbetet mot kränkande handlingar så långt som möjligt samordnas.

Att upptäcka, utreda och åtgärda kränkande behandling

ALLMÄNNA RÅD

Att upptäcka kränkande behandling

- Rutiner bör finnas för att tidigt upptäcka kränkningar, t.ex. genom kartläggningar och kontinuerliga samtal med elever och föräldrar om elevens skolsituation.
- Redan misstanke om att kränkningar förekommer skall tas på allvar.
- Rutiner bör finnas för att garantera en god uppsikt även utanför klassrummet.
- Det är angeläget att skolan är uppmärksam på vuxnas kränkningar av elever.
- Rutiner bör finnas om hur kommunikationen skall ske mellan rektor, personal, elever och föräldrar när kränkande behandling upptäcks.

KOMMENTAR

Den utsattes subjektiva upplevelse av det inträffade är utgångspunkten för en bedömning av och utredning kring vad som hänt.

Det är viktigt att skolan på ett systematiskt sätt, t.ex. genom kontinuerliga kartläggningar och observationer, skaffar sig kunskap om den aktuella situationen på skolan. Sådana systematiska och återkommande kartläggningar är av stor betydelse för möjligheterna att upptäcka inte endast enskilda fall. De är framför allt viktiga för att upptäcka och identifiera brister i arbetsmiljön och arbetssättet som påverkar förekomst och omfattning av kränkningar och skolans möjligheter att effektivt motverka kränkningar.

Kränkningar mellan elever äger vanligtvis rum utanför klassrummet före eller efter lektionstid, varför vuxennärvaro är av central betydelse både för att på ett tidigt stadium upptäcka kränkningar och för att kunna ingripa.

ALLMÄNNA RÅD

Att utreda kränkande behandling

- Så snart skolan får kännedom om att kränkningar har eller kan ha inträffat skall uppgifterna utredas. Utredningen skall alltid ske med all möjlig hänsyn till den utsatte och övriga inblandade.
- Vårdnadshavare till elever som är inblandade bör informeras skyndsamt.
- Utredningen bör allsidigt belysa vad som inträffat och omfatta både den som blivit utsatt och den/de som utövat kränkningen.
- Om personal misstänks för kränkning av en elev bör rektor ansvara för utredningen.
- Skolan bör ha rutiner för hur utredningen skall dokumenteras.
- Vid varje enskilt fall bör en bedömning göras av hur allvarlig kränkningen är och om anmälan till socialtjänsten skall göras.

KOMMENTAR

För att kunna komma till rätta med den kränkning som det handlar om i det enskilda fallet är det viktigt att skyndsamt påbörja en utredning.

Rektor skall enligt läroplanen se till att hemmet informeras om det uppstår problem och svårigheter för en elev. Om en elev upplevt sig utsatt för kränkande behandling bör informationen lämnas så fort som möjligt. Skolan måste dock kunna agera genast om situationen är akut.

En bedömning bör göras av huruvida den kränkande behandlingen skall anmälas till andra myndigheter. Skolmyndigheten och var och en av skolans personal som misstänker att ett barn far illa eller på annat sätt behöver stöd, hjälp och skydd är skyldig att genast anmäla detta till socialtjänsten. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som verkar inom fristående skolor.

En del fall av kränkande handlingar kan rubriceras som brottsliga och bör därmed anmälas till polisen. Vid händelser som inneburit allvarlig fara för liv eller hälsa skall Arbetsmiljöverket underrättas. Detta gäller även händelser som orsakats genom våld eller hot om våld. Det är dock viktigt att komma ihåg att skolan inte fräntas sitt ansvar att vidta åtgärder för att komma till rätta med problemen, även om anmälan görs till annan myndighet. Om huvudmannen inte tillser att skolan vidtar nödvändiga åtgärder kan anmälan göras till Skolverket.

Dokumentationen är ett stöd i arbetet med att följa upp åtgärderna och eventuellt förändra dem eller sätta in nya. Den är också en rättssäkerhetsfråga, eftersom den ger berörda elever och föräldrar insyn.

ALLMÄNNA RÅD

Att åtgärda kränkande behandling

- Rutiner bör finnas för hur skolan skall agera när kränkningar uppstått. Det är viktigt att ansvarsfördelningen och rutinerna är tydliga för hur fall av kränkande behandling skall hanteras.
- Åtgärder skall grundas på utredningen av vad som skett i det enskilda fallet och bör som regel riktas till såväl den elev som blivit utsatt som till den/de som utövat kränkningen.
- Åtgärder på individnivå bör syfta till att avhjälpa akuta situationer liksom att finna mer långsiktiga lösningar. Vid behov skall ett åtgärdsprogram upprättas.
- Utifrån de enskilda fallen bör alltid överväganden göras om åtgärder också bör vidtas i syfte att förändra förhållanden på grupp- och skolnivå.
- Åtgärderna skall dokumenteras, följas upp och utvärderas.
- Om skolan inte själv har den nödvändiga kompetensen för att klara upp en situation bör hjälp tas utifrån.

KOMMENTAR

Vid förekomst av kränkande behandling måste beslut om och genomförande av insatser ske snabbt. Detta kräver kunskap om vad som hänt samt att rutinerna för hur personalen skall agera är kända. Arbetet för att komma till rätta med problemen måste fortgå tills kränkningarna upphört.

Det är angeläget att insatserna omfattar skolans alla nivåer; individ- grupp- och skolnivå. För den enskilde handlar det inledningsvis om att få kränkningen att upphöra. I vissa akuta lägen kan det bli nödvändigt att sära på vissa elever genom att placera dem i olika grupper. Om en elev utsätts för kränkningar av sin lärare gäller samma sak. En elev som kränks av en vuxen är i en ytterst utsatt situation eftersom eleven är i beroendeställning.

I förordningarna för de flesta skolformerna finns bestämmelser om att åtgärdsprogram skall upprättas för elever i behov av stöd. Om det finns behov skall ett åtgärdsprogram upprättas för den elev som är inblandad i en kränkande behandling. Detta gäller såväl för den utsatta eleven som för den/de som utfört kränkningen. Eleven och dennes vårdnadshavare skall ges tillfälle att medverka vid upprättandet av åtgärdsprogrammet. Det av stor vikt att skolpersonalen har kunskap om offentlighets- och sekretessbestämmelser så att elevinformationen hanteras på ett korrekt sätt.

Det finns även bestämmelser som klargör vilka disciplinära åtgärder som skolan kan och får vidta. Det är viktigt att skolan säkerställer att de åtgärder som man väljer att vidta inte strider mot dessa bestämmelser, eller på annat sätt strider mot skolans värdegrund.

Det är aldrig tillåtet att stänga av elever i grundskolan. Avstängning eller förvisning är extrema åtgärder som kan tas till i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, komvux och särsvux om alla andra möjligheter är uttömda. I grundskolan finns ingen av dessa åtgärder eftersom kommunen alltid måste kunna uppfylla skolpliktiga elevers rätt till utbildning. Istället skall styrelsen för utbildningen överväga och föreslå lämpliga åtgärder. En sådan åtgärd kan vara att flytta en elev som kränker från den egna skolan till en annan skola, ytterst mot elevens vilja. Det är dock inte tillåtet att flytta en elev i rent bestraffningssyfte. En förflyttning kan ske för att garantera andra elevers trygghet och för att undervisningens kvalitet skall kunna upprätthållas.

Den mottagande skolan skall kunna möta den flyttade elevens behov av stöd utan att undervisningen för andra elever blir lidande.

I syfte att förbättra relationer och arbetsmiljö är insatser på grupp- och skolnivå viktiga. En dålig arbetsmiljö kan vara resultatet av kränkande behandling, men kan också i sig påverka att kränkande behandling uppkommer.

Skolors handlingsprogram mot kränkande behandling

ALLMÄNNA RÅD

Handlingsprogrammet mot kränkande behandling skall omfatta alla olika former av kränkningar och bör

- gälla kränkningar som äger rum mellan elever såväl som mellan personal och elever,
- tydligt uttrycka att skolan tar avstånd från alla tendenser till kränkningar,
- innehålla information om elevers rättigheter och skyldigheter,
- vara konkret och utgå från kunskap om den specifika situationen på skolan,
- innehålla en strategi för det långsiktiga arbetet och rutiner för akuta situationer,
- vara förankrat hos och beskriva hur elever, föräldrar och personal skall göras delaktiga i arbetet mot kränkande behandling samt beskriva ansvarsfördelningen mellan personal, ledning och elever i både det förebyggande och det åtgärdande arbetet,
- ange hur information om skolans sammantagna arbete för att motverka kränkande behandling skall spridas till elever och föräldrar och hur informationen skall se ut till berörda parter i enskilda fall,
- innehålla en plan för personalens kompetensutveckling och
- beskriva hur programmet skall följas upp, utvärderas och vid behov revideras.

KOMMENTAR

Handlingsprogrammet bör samlat beskriva skolans främjande, förebyggande och åtgärdande arbete samt hur programmet skall följas upp och utvärderas. Det är skolhuvudmannens ansvar att, inom ramen för sitt kvalitetsarbete, granska att skolorna har fungerande handlingsprogram.

En viktig utgångspunkt för det förebyggande arbetet är att skolan tydligt och offentligt tar avstånd från alla former av kränkande handlingar. Forskningen visar att detta är ett viktigt första steg och att sådana förtydliganden i sig verkar förebyggande.

Det är viktigt att handlingsprogrammet avser arbetet mot alla olika former av kränkningar. Det är också angeläget att kränkningarna sätts in i sitt sammanhang, där orsaker och lösningar finns på såväl individ-, grupp som skolnivå. Arbetet bör baseras på kunskap om hur faktorer som t.ex. kön, klass och etnicitet påverkar maktförhållanden och relationer.

I syfte att skapa helhet, sammanhang och överblick kan det vara lämpligt att skolans arbete med handlingsprogrammet mot kränkande behandling integreras med det systematiska arbetsmiljöarbete som skolan är skyldig att bedriva enligt arbetsmiljölagen.

Fristående skolor har samma krav på arbetet mot kränkande behandling, men däremot finns inget formellt krav på att dokumentera arbetet i ett handlingsprogram. Starka skäl talar dock för att även en fristående skola bör upprätta ett sådant program.

Bestämmelser som de allmänna råden utgår från

En viktig grund finns i Barnkonventionen. Skolans skyldighet att motverka kränkande behandling regleras i flera lagar och förordningar. Det är framförallt skolförfattningarna (skollagen, 1985:1100, läroplan för förskolan, Lpfö 98, läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94 och läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94) och arbetsmiljölagen (AML, 1977:1160) med tillhörande föreskrifter som reglerar arbetet mot kränkande behandling i skolan, men även socialtjänstlagen och reglerna i brottsbalken kan behöva tillämpas.

FN:s konvention om barnets rättigheter

Barnkonventionen sätter barnperspektivet och rätten till likabehandling i fokus. Konventionen bygger på perspektivet att barnets bästa alltid skall komma i främsta rummet. Den talar om rätten till liv och utveckling, om barns rätt till inflytande och att få göra sin röst hörd. Barnet skall, enligt artikel 36, skyddas mot alla former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende. I artikel 19 klargörs att staten har en skyldighet att skydda barn mot alla former av fysiska, psykiska och sexuella övergrepp och andra former av skada och vanvård som kan förekomma.

I skollagens portalparagraf (1 kap 2 §) beskrivs det demokratiska uppdraget.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.

Samma lydelse finns i den del av skollagen som gäller det ofentliga skolväsendet för vuxna (1 kap 9 §).

I läroplanerna förtydligas det demokratiska uppdraget och den värdegrund som kommer till uttryck i skollagen. Detta innebär bland annat att skolan skall främja förståelse för andra människor och utveckla förmåga till inlevelse i andra människors situation. Ingen i skolan skall utsättas för mobbning. Alla tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas.

I Lpfö 98, Lpo 94 och Lpf 94 fastslås de värden som förskolan och skolan ska gestalta och förmedla:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta...

Det finns dessutom andra konkreta mål och riktlinjer för verksamheterna som har betydelse för arbetet mot kränkande behandling, t ex om normer och värden och att intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Andra viktiga mål för skolan som tydligt uttrycks i läroplanerna är de som handlar om att skapa goda förutsättningar för en god lärmiljö och för elevernas rätt till inflytande. En aspekt av skolans uppdrag är hur man skall motverka kränkningar, vantrivsel, ohälsa och dåliga relationer. En annan aspekt är hur man skall främja samarbete, trivsel, hälsa och goda relationer.

Bilaga

I Lpo 94 och Lpf 94 uttrycks att rektor har ett särskilt ansvar för:

...att upprätta, genomföra, följa upp och utvärdera skolans handlingsprogram för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling, såsom mobbning och rasistiska beteenden bland elever och anställda.

I Lpo 94 och Lpf 94 framgår tydligt att alla som arbetar i skolan har ett gemensamt ansvar för att motverka kränkande behandling. Lärarna skall uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att motverka alla former av kränkande behandling. Detta gäller alla lärare, oavsett ämne, inriktning eller årskurs. I Lpfö 98 framgår att förskolans verksamhet skall utformas i överensstämmelse med grundläggande värderingar. Alla som verkar inom förskolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och vår gemensamma miljö.

Arbetsmiljölagen och därtill knutna förordningar och föreskrifter syftar till att uppnå en god arbetsmiljö, bl.a. avseende den psykosociala miljön. Arbetsmiljölagen och arbetsmiljöförordningen syftar till att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet samt att i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. Med en god arbetsmiljö avses t.ex. möjlighet till inflytande, handlingsfrihet och utveckling. Dessutom ska arbetstagarna ges möjlighet till variation och samarbete samt goda sociala relationer. Arbetsmiljölagen handlar alltså inte bara om buller, damm eller andra fysiska risker, utan också om den psykosociala miljön. Det handlar om hur elever, lärare och annan personal kan trivas och utvecklas på sin arbetsplats – skolan, utifrån en helhetssyn på hälsa och arbetsmiljö. Det innebär att även aktiviteter som förläggs till idrottshallar, simhallar eller andra lokaler utanför skolområdet, ska ingå i det systematiska arbetsmiljöarbetet. Raster under skoldagen omfattas, liksom utflykter och studiebesök. Däremot omfattas inte resor till och från skolan.

Elever jämställs i de flesta delar av lagen med arbetstagare. Barn i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg omfattas inte.

Ett systematiskt arbetsmiljöarbete skall ingå som en naturlig del i den dagliga verksamheten och omfatta alla elever. Från år 7 och uppåt har eleverna dessutom rätt att välja egna elevskyddsombud med uppgift att delta i skolans arbetsmiljöarbete (SKOLFS 2004:13). Särskilda allmänna råd och föreskrifter om kränkande särbehandling i arbetslivet (AFS 1993:17) finns kopplade till arbetsmiljölagen. Dessa gäller även skolan som arbetsplats och därmed både personal och elever. Dessutom finns särskilda föreskrifter om åtgärder mot våld och hot i arbetsmiljön. Vid tillbud som inneburit allvarlig fara för liv eller hälsa skall Arbetsmiljöverket underrättas (2§ arbetsmiljöförordningen).

Verksamheter som berör barn och ungdom är skyldiga att göra anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453). Enligt denna bestämmelse är både skolmyndigheten och alla anställda hos myndigheten, dvs. personal i förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg och skola, skyldiga att ”genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd”. Detta gäller även dem som är verksamma inom fristående skolor.

Oavsett sekretess har verksamheter som berör barn och ungdom anmälningsskyldighet. Skyldigheten att anmäla är ovillkorlig och får inte bli föremål för överväganden av den anmälningsskyldige själv. Att få kännedom om något som kan innebära att socialtjänsten behöver ingripa betyder inte att detta skall vara klarlagt. Även svårbedömda och obestyrkta uppgifter skall anmälas om de tyder på att ett barn kan vara i behov av hjälp och stöd från socialtjänstens sida. I socialstyrelsens allmänna råd om anmälan om missförhållanden enligt 14 kap.1 § socialtjänstlagen (SOSFS 2003:16) och handbok, Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn, finns stöd för tillämpningen av socialtjänstlagens bestämmelser om anmälningsskyldighet.

Strafflagarna i brottsbalken gäller även skolan. Det finns dock ingen laglig skyldighet att göra en polisanmälan. En polisanmälan ersätter inte anmälningsskyldigheten enligt socialtjänstlagen. I brottsbalken finns inte mobbning eller kränkande behandling som särskilda begrepp eller brottsrubricering. Men mobbning och även andra kränkningar utgör inte sällan även brott enligt brottsbalken, till exempel:

- Misshandel
- Olaga hot
- Olaga tvång
- Ofredande
- Trakasserier
- Förtal/Förolämpning
- Sexuellt ofredande
- Hets mot folkgrupp

Om motivet har varit att kränka en person eller grupp personer på grund av t.ex. hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning ses detta som en försvårande omständighet.

I brottsbalken finns också bestämmelser om hets mot folkgrupp. Hets mot folkgrupp innebär att uttalande eller annat meddelande görs offentligt och hotar eller uttrycker missaktning för en folkgrupp med anspelning på ras, hudfärg, nationalitet eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning. Brottet kan ge fängelse eller böter. Att bära rasistiska märken eller symboler kan vara hets mot folkgrupp. Bedömningar av vad som är hets mot folkgrupp i ett enskilt fall kan inte göras av skolan, utan måste polisanmälas och prövas av åklagare eller domstol.

